
МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.42-051

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-1-9-15

Лісовець О. В.

доктор педагогічних наук, професор
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
lisooleg@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4641-3121

Хлебик С. Р.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
hlebiksvetlana606@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8272-1252

**ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ВИХОВАННЯ
ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ**

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних соціальних викликів і освітніх трансформацій. Тема ціннісних орієнтацій підростаючого покоління в умовах складної соціально-психологічної ситуації, створеної воєнним станом у країні, набуває особливого значення.

В статті розкрито роль позашкільної освіти як важливого соціального інституту суспільства у формуванні ціннісних пріоритетів своїх вихованців у формуванні ставлення до себе та власного здоров'я, до людей і суспільства в цілому. Зазначено важливість залучення учнівської молоді до прогресивних ідеалів світових, європейських та національних цінностей, виховання свідомих і активних членів вітчизняного соціуму.

У статті проведено аналіз наукових досліджень по проблемі. Доведено, що проблема цілеспрямованого використання інноваційних методів і технологій для формування ціннісних орієнтирів вихованців закладів позашкільної освіти висвітлено недостатньо. Метою статті – охарактеризувати зміст і завдання позашкільної освіти у формуванні ціннісних орієнтацій вихованців в умовах війни. Визначено, що найбільш ефективним у формуванні у вихованців ціннісного ставлення до власного здоров'я є поєднання дозвіллевих прийомів із методами і засобами інтерактивного й активного навчання (едьютейнмент), а також використання квест-технологій. Цікавими і корисним для роботи у цьому напрямку можуть бути квести «Подорож до країни здоров'я», «Слідами втраченого здоров'я», «Код здоров'я – здоровий спосіб життя» тощо.

Теоретична важливість проведеної роботи: в статті теоретично шляхи використання інноваційних технологій у формуванні ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти

Практичне значення роботи – матеріали наукової статті можуть бути використані при написанні студентами кваліфікаційних робіт, а також в практичній діяльності соціальних педагогів закладів освіти.

Представлено висновок про необхідність посилення уваги до проблеми виховання та самовиховання цінностей у освітньо – виховному позашкільному середовищі. Ключові слова: цінності, особистість, ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення до здоров'я, інноваційні технології, позашкільна освіта, особистісне благополуччя, самодопомога.

Постановка проблеми Формування ціннісних орієнтацій особистості є невід'ємною частиною сучасного освітнього простору. Становлення цінностей особистості у системі освіти не може відбуватися у відриві від загальносоціальних процесів та тенденцій, які своєю чергою формують запит на ту або іншу систему освіти, її змістовне духовне наповнення.

Як зазначає Л. Романюк, на становлення цінностей особистості можливі певні впливи спадкових структур, колективного несвідомого і результатів інтелектуального, морального, емоційного та соціального розвитку. Одним з головних джерел їх становлення є соціальна ситуація людини, на яку вона впливає залежно від інтересу, власного рівня зрілості, а також і від рівня сформованості ціннісних орієнтацій [3, с. 140]. Війна створила нові виклики в системі освіти, які можливо подолати тільки в співпраці та взаєморозумінні всіх учасників освітнього процесу з пріоритетом найкращих інтересів дитини.

У цьому контексті освіта забезпечує дітей та молодь знаннями, формує її відповідні компетентності та ціннісні орієнтири. Роль освіти у цих процесах за кожним сегментом є вагомою і незаперечною, має фундаментальне значення у формуванні ціннісної палітри особистості.

Заклади позашкільної освіти мають значний виховний потенціал, суттєву перевагу завдяки створенню атмосфери неформального спілкування та довіри з боку учасників освітньо-виховного процесу. Усвідомлення важливості правильного формування ціннісних орієнтацій вихованців у позашкільному середовищі закладу освіти є запорукою створення майбутнього єдиного, згуртованого, самодостатнього суспільства, де кожен зможе себе ідентифікувати як людина, особистість та громадянин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічних наукових пошуках, як показав аналіз останніх публікацій, багатьма вітчизняними дослідниками розроблялися проблеми виховання у здобувачів освіти ціннісних орієнтацій (І. Бех, М. Боришевський, Т. Бутківська, Л. Ваховський, В. Гриньова, І. Зязюн, П. Ігнатенко, Н. Коваль, Л. Крицька, В. Лозова, В. Лутай, С. Максименко, В. Огнев'юк, Р. Скульський, В. Стрельніков, В. Струманий, Л. Хомич та ін.). Є. Біденко, досліджуючи роль освіти у формуванні ціннісної архітектури особистості, виходить із визнання освіти як механізму соціалізації особистості, її підготовки до життя в реальному суспільстві. Такий підхід забезпечує вихованцям доступ до різних систем цінностей, а система виховання не лише допомагає оволодіти комплексом гуманістичних цінностей, а й готує молодь до життя в конкретному соціально – культурному просторі й до участі в його вдосконаленні [2, с. 115–127]. Д. Абрамов та Л. Лебедик розглядають удосконалення ролі педагогів у формуванні ціннісних професійних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти є сприяння педагогом становленню вихованців як суб'єктів ціннісно – смислової сфери.

Із позиції фахівців, вибір цінностей певним суб'єктом спричинений, насамперед, домінуючою освітньо-виховною системою, яка своєю чергою на пряму взаємопов'язана з політикою – правовою системою й традиціями навчання та виховання. Такий взаємозв'язок пояснюється тим, що соціалізація людини переважно опосередкована певними інститутами освіти та виховання.

Необхідність посиленої уваги до проблеми виховання та самовиховання цінностей у навчально – виховному процесі обумовлена низкою причин, однією з найсуттєвіших яких є криза духовності або криза ціннісного наповнення людського буття. У цьому сенсі О. Невмержицька стверджує, що криза цінностей, яку переживає

сучасний світ, негативно впливає на процес виховання. Дезорієнтована людина, шукаючи себе в житті, не може цього зробити, якщо не матиме міцного ґрунту під ногами. Такою основою виховання мають стати духовні моральні (базові) цінності, транслятором яких, насамперед, повинна стати освіта. До базових цінностей належать добро, краса, справедливість, благородство, істина, мудрість, сенс життя тощо. Засвоєння особистістю базових цінностей є важливим не лише для суспільства, але й для самої особистості, оскільки вони надають сенс життю, полегшують вибір правильних рішень, є стримувальним механізмом від аморальних вчинків, створюють гармонію у житті людини на рівні внутрішнього світу та міжособистісної комунікації. Без цього неможливий моральний розвиток особистості [5, с. 28].

На актуальності розв'язання цієї важливої проблеми наголошує О. Савченко, акцентуючи необхідність побудови навчально-виховного змісту, у якому мають бути передбачені умови формування найголовніших, на її думку, гуманістичних цінностей, що зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану. Виховний потенціал позашкільної освіти щодо формування цінностей в учнів розкривається в працях В. Белової, О. Биковської, С. Білоус, В. Вербицького, Д. Корнієнко, О. Лебедева, О. Литовченко, Л. Ляшко, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Л. Тихенко та інших. Науковці наголошують на тому, що сучасна позашкільна освіта має підготувати вихованця закладу позашкільної освіти до самореалізації у житті свій потенціал. Важливим є формування педагогами закладу позашкільної освіти вихованця, який зможе адаптуватися до постійних соціальних змін завдяки сформованим у нього професійним і життєвим ціннісним орієнтаціям.

Метою статті було визначено – охарактеризувати зміст і завдання позашкільної освіти у формуванні ціннісних орієнтацій вихованців в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Формування ціннісних орієнтирів пов'язане з принципами демократизації, гуманізації та гуманітаризації, що дозволить зорієнтувати учнів на становлення власної системи цінностей та сприятиме вихованню толерантного ставлення до думок, поглядів та цінностей інших людей.

Під цінностями розуміють систему специфічних утворень у структурі свідомості людини, котрі є ідеальними зразками поведінки у суспільстві та орієнтирами діяльності людини. Необхідність формування ціннісних орієнтирів зумовлена тим, що така система орієнтирів регулює поведінку людини протягом її життя, виступає джерелом мотивації та спонукає до діяльності.

Сучасна позашкільна освіта має підготувати вихованця закладу позашкільної освіти до самореалізації у житті свій потенціал. Важливим є формування педагогами закладу позашкільної освіти вихованця, який зможе адаптуватися до постійних соціальних змін (завдяки сформованим у нього професійним та життєвим ціннісним орієнтаціям).

Для формування у вихованців ціннісних орієнтацій у закладі позашкільної освіти слід допомогти їм пізнати і прийняти себе, знати свої природні задатки, здібності, переваги і недоліки. Кожен вихованець закладу позашкільної освіти не лише формується цілісною, гармонійною особистістю, яка здолає труднощі на своєму життєвому шляху, зможе стати людиною і особистістю. В дослідженнях по проблемі науковці обґрунтовують різні психолого-педагогічні умови організації цього процесу. Так, Д. Абрамов та Л. Лебедик на важливості спрямованості освітньо-виховного процесу закладу позашкільної освіти на усвідомлення вихованцями системи ціннісних орієнтацій, яка є їм близькою; спрямованість навчання і спілкування учасників взаємодії на гуманістичні цінності; збагачення їхнього суб'єктного ціннісного досвіду. Ці умови реалізуються як єдиний комплекс теоретичної та практичної підготовки [1, с. 22–25].

С. Єфименко серед психолого-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій виділила наступні: психологічні (мотивація, відношення до діяльності, вольовий потенціал, саморегуляція, тощо); комунікативні (спеціальні предметні дії, когнітивні дії

на основі певної інформації (в залежності від спрямованості ціннісно-смислових настановлень на те чи інше явище); методичні (оволодіння конкретними способами та прийомами діяльності, вміння орієнтуватись в цій діяльності та інші).

Представники педагогічної науки і освітянської практики наголошують на необхідності озброєння вихованців закладу позашкільної освіти, в першу чергу, певними ціннісними домінантами, які забезпечать соціально значущу спрямованість їхньої життєвої активності.

Саме у такому контексті сьогодні здійснюється перехід до науково обґрунтованої і логічно структурованої системи формування ціннісних орієнтацій вихованців закладу позашкільної освіти, побудованої на сучасних психолого-педагогічних теоріях, концепціях і підходах. Таким чином спланована освітньо-виховна, соціально-адаптаційна та соціалізуюча діяльність позашкільних установ з організації життєдіяльності дітей і учнівської молоді набуває соціально-педагогічно змісту.

Ефективний розвиток і формування особистості у виховному середовищі закладу позашкільної освіти пов'язується нами з оптимальним конструюванням навчально-виховного змісту, активними формами, методами та засобами його реалізації, які безпосередньо спрямовуються не лише на усвідомлення й засвоєння дитиною системних знань, умінь і навичок їх застосування, але й, що є найважливішим, на формування ціннісних орієнтацій і системи цінностей

Едьютейнмент у сфері позашкільної освіти розглядається як «розумний відпочинок», організація якого передбачає поєднання дозвіллевих, розважальних прийомів і методів із технологіями інтерактивного й активного навчання, забезпечує формування мотивації до пізнання і ефективної взаємодії у процесі позашкільної пізнавально-творчої діяльності.

Планування і практичне впровадження сучасних технологій едьютейнменту, передбачає активність взаємодії у системі «учитель-учень», розширення практики рольових ігор, під час яких знання подаються як нагорода; а «проживаючи» життєві ситуації, змодельовані педагогом, вихованці навчаються здійснювати правильні вчинки використання тренінгових технологій, організацію квестів, мультимедійних інтелектуальних ігор, ін. Такий формат організації дитячого дозвілля дозволяє не лише вчити вчитися, а й робити це з задоволенням; опановувати навичками критичного мислення, самоорганізації (планування, проектування) і самоконтролю.

Актуальною проблемою сучасної позашкільної освіти є формування у вихованців ціннісного ставлення до власного здоров'я.

Формування у вихованців ЗПО ціннісного ставлення до здоров'я спрямоване на формування поведінки, адаптованої до соціальних і природних умов довкілля, з метою збереження та зміцнення здоров'я, досягнення психологічного комфорту, розвитку потенційних можливостей особистості на основі розуміння взаємозв'язку стану здоров'я та способу життя.

Це ставлення виявляється в осмисленому розумінні феномена «здоров'я»; усвідомленні його як найважливішої цінності, вмінні усвідомлено вибудовувати поведінку з метою покращання здоров'я, пізнанні методів його покращання, вмінні його контролювати; прояві дітьми самостійності у площині зміцнення та збереження здоров'я.

Квест-технологія є оригінальною технологією, що інтегрує в собі ідеї проєктного методу, проблемного та ігрового навчання, взаємодії в команді та ІКТ, що поєднує цілеспрямований пошук при виконанні головного проблемного та серії допоміжних завдань з пригодами та (або) грою за певним сюжетом. Цікавими і корисним для роботи у цьому напрямку можуть бути квести «Подорож до країни здоров'я», «Слідами втраченого здоров'я», «Код здоров'я – здоровий спосіб життя» тощо.

Протягом останнього десятиліття впровадження у позашкільних навчальних закладах нового як за сутністю, так і за якістю навчально-виховного змісту, інноваційних освітньо-виховних технологій має на меті створення умов для ефективного

формування передусім ціннісної сфери зростаючої особистості у соціальній, психологічній та педагогічній площинах. Так, формування системи цінностей зростаючої особистості в соціальній площині ґрунтується на засвоєнні нею дійсності через відчуття, емоції, переконання, ідеї, духовні орієнтації й ідеали, притаманні громаді, членом якої вона є. Комплекс сформованих цінностей становить провідний елемент культури та духовної діяльності індивіда і водночас його ціннісні ставлення до об'єктів і явищ навколишнього світу, характеризує один із найсуттєвіших напрямів практичної взаємодії з ним.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Формування ціннісної сфери підростаючого покоління у освітньо-виховному процесі закладів позашкільної освіти є нині однією з найважливіших філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних та соціальних проблем. Її розв'язання забезпечить становлення особистості не тільки з високим рівнем інтелектуального розвитку, але й з високодуховним, морально зрілим, соціально активним, творчим потенціалом.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у теоретичному обґрунтуванні і методичній розробці форм і методів роботи соціального педагога закладу позашкільної освіти щодо формування ціннісних орієнтацій вихованців, активного запровадження інноваційних практик, які є ціннісно-орієнтованими і формують у всіх учасників освітнього процесу повагу і розуміння важливості ціннісного виміру в стосунках між ними, ставленні до себе, держави та суспільства.

Література

1. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Роль педагога закладу позашкільної освіти у формуванні в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни). Полтава, Лубни, Миргород, 2023. 284 с. С. 22–25.*
2. Біденко Є. Освіта як механізм формування ціннісної палітри особистості *Вища освіта України*, 2020. № 4.
3. Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. № 1. С. 138–148.
4. Місько В. В., Стрельников В. Ю. Розвиток інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни). Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 60–63.*
5. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2015. № 1 (9). С. 28.
6. Стрельников В. Ю. Концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 106109. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19211>

References

1. Abramov, D.O. & Lebedyk, L.V. (2023). Rol pedahoha zakladu pozashkilnoi osvity u formuvanni v uchnivskoi molodi profesiinykh tsinnisnykh oriientatsii v umovakh viiny [The role of the teacher of an extracurricular education institution in the formation of professional value orientations among schoolchildren in the conditions of war] *Nauka i osvita v hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh: vyklyky, zahrozy, perspektyvy rozvytku: tezy dopovidei II Mizhnar. nauk.-prakt. conf. (16–17 lystop. 2023 r., m. Lubny). Poltava; Lubny; Myrhorod* [in Ukrainian].
2. Bidenko, Ye. (2020). Osvita yak mekhanizhm formuvannia tsinnisnoi palitry osobystosti [Education as a mechanism for forming the value palette of an individual]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education in Ukraine*. No 4 [in Ukrainian].

3. Romaniuk, L. (2013). Stanovlennia tsinnosti osobystosti: kontseptualna model ta yii metodolohichniy potentsial [The formation of personal values: a conceptual model and its methodological potential]. *Psykhohiia osobystosti – Personality psychology*. No 1. P. 138–148 [in Ukrainian].

4. Misko, V.V. & Strelnikov V.Yu. (2023). Rozvytok informatsiinoi kompetentnosti pedahoha zakladu pozashkilnoi osvity v umovakh viiny [Development of the informational competence of the teacher of the extracurricular education institution in the conditions of war]. *Nauka i osvita v hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh: vyklyky, zahrozy, perspektyvy rozvytku – Science and education in global and national dimensions: challenges, threats, development prospects*. Poltava; Lubny; Myrhorod [in Ukrainian].

5. Nevmerzhytska, O.V. (2015). Vykhovannia tsinnosti osobystosti v epokhu kulturnykh zmin [Education of personal values in the era of cultural changes]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia – Bulletin of Alfred Nobel Dnipropetrovsk University*. No 1 (9). P. 28 [in Ukrainian].

6. Strelnikov, V.Yu. (2022). Kontseptualni zasady pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv zakladu pozashkilnoi osvity ekoloho-naturalistychnoho profilu [Conceptual principles of improving the qualifications of teachers of the institution of extracurricular education of the environmental and naturalistic profile]. *Osvitnii faktor. Vseukrainskyi naukovy-pedahohichniy zhurnal*. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19211> [in Ukrainian].

Khliebik S.

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Nizhyn Gogol State University
hlebiksvetlana606@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8272-1252

Lisovets O.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of Social Pedagogy and Social Work
Nizhyn Mykola Gogol State University
lisooleg@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4641-3121

EXTRACURRICULAR EDUCATION AS A SOCIAL INSTITUTE FOR EDUCATION OF PERSONAL VALUE ORIENTATIONS

The relevance of the study is determined by the need to improve extracurricular education in the conditions of modern social and educational transformations. In this context, education is designed to provide a young person with the necessary knowledge and competences, to contribute to the formation of the value palette of a growing personality. The article reveals the role of extracurricular education as an important social institution of society in forming the value priorities of its pupils, involving them in progressive ideals of world, European and national values, raising conscious and active members of the national society.

It was determined that the issue of purposeful use of innovative methods and technologies for the formation of value orientations of pupils of out-of-school education institutions is not sufficiently covered in scientific research on the problem. It is noted that the need to increase attention to the problem of education and self-education of values in an educational and educational extracurricular environment determined the purpose of the conducted research – to characterize the content and tasks of extracurricular education in the formation of value orientations of pupils in the conditions of war.

It has been proven that modern extracurricular education has wide opportunities to influence the formation of value orientations of its pupils. The basis for optimizing these processes is the use of innovative technologies.

It was determined that the most effective in forming a valuable attitude to one's own health in pupils is the combination of leisure techniques with methods and means of interactive and active learning (edutainment), as well as the use of quest technologies. The quests "Journey to the country of health", "Traces of lost health", "Code of health – a healthy lifestyle", etc. can be interesting and useful for work in this direction.

The theoretical importance of the work carried out: the article theoretically describes the ways of using innovative technologies in the formation of value orientations of students of out-of-school education institutions.

The practical significance of the work – the materials of the scientific article can be used when students write qualification papers, as well as in the practical activities of social pedagogues of educational institutions.

Key words: values, personality, value orientations, value attitude to health, innovative technologies, extracurricular education, personal well-being, self help.